

УДК 303.425.6:351.741(100)

А.А. Бова,

кандидат соціологічних наук,
старший науковий співробітник

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ КРОС-НАЦІОНАЛЬНИХ СОЦІОЛОГІЧНИХ ОПИТУВАНЬ ЩОДО ВІКТИМІЗАЦІЇ ТА БЕЗПЕКИ

У статті проаналізовані особливості проведення міжнародних соціологічних досліджень щодо кримінальної віктимізації, особистої безпеки та діяльності поліції. Розглянуто зміст опитувальників Міжнародного опитування потерпілих від злочинів, Європейського дослідження злочинності та безпеки, Всесвітнього опитування Гелана, Проекту за світову справедливість, Європейського соціального дослідження, Євробарометру, основні індикатори та шкали, види опитувань громадської думки та способи відбору респондентів.

Ключові слова: *крос-національні соціологічні опитування, кримінальна віктимізація, безпека, діяльність поліції.*

В статье проанализированы особенности проведения международных социологических исследований по криминальной виктимизации, личной безопасности и деятельности полиции. Рассмотрены содержание опросников Международного опроса потерпевших от преступлений, Европейского исследования преступности и безопасности, Всемирного опроса Гэллана, Проекта за мировую справедливость, Европейского социального исследования, Евробарометра, основные индикаторы и шкалы, виды опросов общественного мнения и способы отбора респондентов.

Ключевые слова: *кросс-национальные социологические опросы, криминальная виктимизация, безопасность, деятельность полиции.*

Paper analyzes the characteristics of the international sociological research on criminal victimization, personal security and policing. We consider the content of the questionnaires of the International Crime Victims Survey, the European Crime and Safety Survey, the World Gallup Poll, the World Justice Project, the European Social Survey, the Eurobarometer, the main indicators and scales, types of opinion polls and methods of selection of respondents.

Keywords: *cross-national public opinion polls, crime, safety, police performance.*

У багатьох країнах світу проводяться соціологічні дослідження з питань кримінальної віктимізації, безпеки та оцінки діяльності поліції. Їхні результати використовуються для доповнення інформації щодо злочинності та визначення зворотного зв'язку між спільнотами та правоохоронними органами. Так, Департамент з економічних та соціальних питань ООН рекомендує доповнювати статистичні дані щодо злочинності результатами соціологічних опитувань потерпілих від злочинів. Такі опитування мають ряд переваг. По-перше, як зазначає статистичний відділ цього департаменту, їхні результати дають змогу виявити злочини, про які не повідомлялося в поліцію. По-друге, на показники злочинності, визначені у ході опитування потерпілих, не впливають зміни в юридичних термінах або новації в поліцейських процедурах щодо статистичного обліку злочинів. По-третє, в обстеженнях вибірка формується з усього населення в цілому та включає як

потерпілих, так і осіб, що не зазнали досвіду віктимізації. Це дозволяє зіставляти дві групи і визначати осіб, що найбільш схильні до ризику віктимізації (форми поведінки і спосіб життя, вживання спиртних напоїв або самотність). По-четверте, обстеження потерпілих дозволяють вивчати наслідки, з якими зіштовхуються потерпілі. Нарешті, користь таких обстежень полягає в тому, що вони допомагають керівникам системи кримінальної юстиції та політикам стежити за сприйняттям, стурбованістю і побоюваннями громадян щодо злочинності та системи правосуддя [1, с. 41–42].

Під егідою Управління ООН з наркотиків та злочинності та Європейської економічної комісії ООН розроблене ґрунтовне керівництво з обстеження віктимізації, в якому проаналізовано досвід країн щодо відповідних обстежень. На підставі узагальнення національного досвіду відмічається, що найбільш поширеними методами збору даних є проведення особистих опитувань і автоматизованих опитувань за телефоном, однак не можна зробити однозначний висновок щодо того, який метод збору даних є найкращим [2, с. 103].

Процеси глобалізації, що проявляються в інтеграції економік різних країн та утворення політичних міждержавних об'єднань, слугують стимулом для розвитку порівняльної методології у сфері соціологічних досліджень. Метою статті є вивчення міжнародного досвіду проведення обстежень громадської думки з питань кримінальної віктимізації та безпеки. Основні складові методики включають зміст соціологічного опитувальника, формування вибірки та процедури відбору респондентів, методи збору соціологічної інформації.

Міжнародне опитування жертв злочинів (The International Crime Victims Survey) здійснювалося в 1989–1992, 1996, 2000, 2004–2005 та 2010–2015 роках. Загалом ним охоплено хоча б один раз понад 80 країн світу. Чисельність вибіркової сукупності для столиць країн коливається зазвичай від 1000 до 5000 респондентів. Опитування відбувається шляхом особистого контакту інтерв'юера з респондентом віч-на-віч або за допомогою індивідуального інтерв'ю за телефоном. Польовий етап збору даних здійснюється соціологічними компаніями.

Основу опитувальника складають запитання щодо того, чи став респондент жертвою 11 видів злочинів: викрадення автомобіля, крадіжки із автомобіля, акту вандалізму щодо автомобіля, викрадення мотоцикла (мопеда), крадіжки велосипеда, крадіжки зі зломом, спроби крадіжки зі зломом, пограбування, крадіжки особистого майна, злочину на сексуальному ґрунті нападу (погрози). У результаті соціологічного опитування визначається частка осіб, що повідомили правоохоронний орган про випадки правопорушення, що дає змогу оцінити поширеність латентної злочинності [3]. Респондентам, які стали жертвою злочину, ставлять запитання про причини неподання заяв до поліції, рівень задоволеності реагуванням поліції на злочин, причини незадоволення діяльністю поліції. Опитувальник містить запитання щодо проблем, пов'язаних із наркотиками, з якими стикався респондент протягом 12 місяців перед опитуванням (особи, що торгують чи приймають наркотики у громадських місцях, шприци, залишені наркоманами), ставлення до злочинності (страх перед злочинністю, коли людина гуляє наодинці після настання темряви, ймовірність стати жертвою крадіжки зі зломом упродовж наступних 12 місяців) та поліції (наскільки добре поліція справляється з роботою щодо контролю злочинності), засобів захисту житла тощо.

У 2004 році методологія обстеження потерпілих від злочинів обговорювалася на Бюро Конференції Європейських статистиків. Під час обговорень було підкреслено, що концепція цього опитування не має на меті замінити національні обстеження віктимізації, які мають ширші масштаби і обсяг вибірки. Було визнано,

що, хоча національні обстеження будуть і далі, перш за все, призначені для обслуговування національних потреб, існує необхідність та можливості розробки загальної методології для полегшення забезпечення міжнародної порівнянності даних [4].

За схожою методикою протягом 2005 року у країнах Європи здійснене Європейське дослідження злочинності та безпеки (European Crime and Safety Survey). Використовувалась процедура індивідуального телефонного опитування за допомогою спеціальної комп'ютерної системи. Вибіркова сукупність у більшості країн становила 2000 осіб. При цьому дані були репрезентативні як для столиці (підвибірка складала приблизно 800 осіб), так і для країни в цілому. Опитувальник доповнено запитаннями щодо географічного виміру злочинності та безпеки. За результатами опитування складені картографи міст, на яких подано сприйняття безпеки та небезпечних місць, зіставлення з рівнем щастя та задоволеності [5, с. 14]. У 2010 році здійснено пілотний проект Міжнародного опитування жертв злочинів у 6 країнах світу (вибіркова сукупність складала від 3500 до 4500 респондентів). У 2014 році цей проект відбувся у країнах Карибського басейну, у 2015 році – у Киргизстані. У деяких країнах соціологічний опитувальник був доповнений додатковими запитаннями щодо злочинів, від яких постраждав респондент, ставлення до поліції та злочинності.

Всесвітнє опитування Геллапа (Gallup World Poll) розпочато у 2005 році. Ним охоплено 160 країн світу. Інститут Геллапа використовує телефонні опитування в країнах, де телефонізацією охоплено щонайменше 80 % населення. У такому разі компанія використовує телефонне інтерв'ювання на основі репрезентативного списку телефонних номерів. Інтерв'ю віч-на-віч тривають приблизно одну годину, тоді як телефонні інтерв'ю – близько 30 хвилин.

Вибірка, що побудована для всієї країни, у тому числі сільської місцевості, зазвичай включає 1000 респондентів. Опитуванню підлягають респонденти віком від 15 років і старше. У деяких країнах соціологічне опитування проводиться у великих містах або областях, що становлять особливий інтерес, а у великих країнах, таких як Китай і Росія, розмір вибірки становить щонайменше 2000 осіб. У деяких, достатньо рідкісних, випадках розмір вибірки становить від 500 до 1000 осіб.

Поряд з іншими запитаннями респондентам ставляться запитання щодо довіри до місцевої поліції, страху перед злочинністю та досвіду кримінальної віктимізації – чи постраждала особа від крадіжок та нападів. Окремі дані цього опитування використовуються для побудови інтегральних індексів та подаються міжнародними організаціями для зіставлення показників людського розвитку між країнами.

Загальне опитування населення (General Population Poll) здійснюється організацією “Проект світової справедливості” (World Justice Project) у різних країнах світу для характеристики верховенства права. Соціологічне опитування проводиться з 2012 року у ста країнах світу У трьох найбільших містах або регіонах країн береться інтерв'ю у приблизно 1000 респондентів. Найчастіше використовується метод особистого інтерв'ю, в деяких країнах – опитування за телефоном та онлайн-опитування. Опитувальник містить запитання, які стосуються як діяльності поліції, так і досвіду кримінальної віктимізації [6].

Діяльність поліції розглядається в таких аспектах: ймовірність відправлення до в'язниці начальника поліції, що бере гроші від наркокартелю або контрабандиста зброєю; затримання або зупинення поліцією респондента або члена сім'ї протягом останніх трьох років; досвід давання хабарів поліцейському респондентом або

членом його родини; досвід фізичного насильства з боку поліції або військових протягом минулих трьох років; повідомлення про фізичне насильство з боку поліції або військових до поліції; досвід переслідування поліцією протягом минулого року; довіра до поліції; частка працівників поліції, що залучені до корупції; досвід давання хабарів або інших подарунків працівникам поліції; рівень поваги поліції до прав підозрюваних у країні; рівень дій поліції відповідно до закону; рівень покарання працівників поліції за порушення.

Респондентам ставилися запитання щодо злочинів, від яких постраждав він або його сім'я протягом останніх 3-х років. Перелік злочинів включає крадіжку або спробу крадіжки з проникненням у приміщення, збройне пограбування (з такою зброєю, як ніж або пістолет), шантаж або вимагання та вбивство. За кожним фактом вчинення злочину з'ясовується, чи повідомили про інцидент поліцію, чи був спійманий правопорушник, чи був правопорушник покараний.

Ряд запитань стосувалися установок щодо злочинів: зміни ситуації зі скороченням (запобіганням) злочинів у країні; важливість скорочення (запобігання) злочинів як одна з цілей країни в найближчі десять років; потенційні дії осіб, що зловили злочинця (побити його або віддати поліції); уявлення населення щодо соціально-демографічних характеристик осіб, які затримані поліцією за вчинення злочину, що ставлять його в невідгідне становище (наприклад, бідна особа, жіноча стать, належність до етнічної або релігійної групи, що відмінна від групи поліції, емігрант, гомосексуаліст). Також ставилось запитання щодо відчуття безпеки особи, яка йде наодинці вночі.

Європейське соціальне дослідження (European Social Survey) проводиться з 2001 року під егідою академічного консорціуму. У різні роки проектом охоплювалися країни Європи, Кіпр, Ізраїль та Туреччина. Вибірка становить від 1000 (Кіпр) до 3000 (Німеччина) осіб. Відбираються респонденти віком від 15 років і старше. У базовому опитувальнику Європейського соціального дослідження містяться окремі запитання щодо страху перед злочинністю, її впливу на якість життя, довіри до поліції та досвіду кримінальної віктимізації. Модулі, що змінюються, присвячені різним темам, наприклад, імміграції, громадській участі, економічній моралі, сімейному добробуту, особистому благополуччю тощо. П'ятий раунд Європейського соціального дослідження, що відбувся в 28 країнах у 2010 році, поряд з іншими запитаннями, містив блок запитань щодо діяльності кримінальної юстиції. Інструментарій більшою мірою був орієнтований на оцінку різних сторін діяльності поліції, ніж на оцінку досвіду кримінальної віктимізації [7].

Євробарометр (Eurobarometer) – моніторингове соціологічне опитування респондентів віком від 15 років та старше з країн Євросоюзу (вибірка за кожною державою становить близько 1000 опитаних). Опитувальник містить запитання щодо довіри до різних інституцій, зокрема і до поліції. У 1996, 2000, 2002, 2006 та 2014 роках у спеціальному та стандартному Євробарометрі містилося запитання щодо відчуття особистої безпеки на вулиці після настання темряви, що входить до складових умов життя населення [8–11]. Окремі європейські соціологічні опитування спрямовані на виявлення поширеності вживання наркотиків молоддю та проблем, пов'язаних із наркотиками, з якими стикається населення, стану кібербезпеки, сприйняття ризиків стати жертвою злочину та різних видів злочинів (крадіжки телефону, особистих речей, зламу приміщення та крадіжки з нього, відбирання погрозою або силою мобільного телефону, насильства), впливу організованої злочинності на суспільство [12; 13; 14; 15; 11].

В Україні проведені міжнародні соціологічні опитування, зокрема, Міжнародне обстеження потерпілих від злочинів (м. Київ, 1997 та 2000 рік),

Європейське соціальне дослідження (загальнонаціональна вибірка, 2010 рік), Всесвітнє опитування Гелапа (загальнонаціональна вибірка, 2005–2016 рік), Загальне соціологічне опитування організації “Проект за світову справедливість” (міста Київ, Харків та Дніпропетровськ, 2011; міста Київ, Харків та Одеса, 2014 рік).

З аналізу методик крос-національних обстежень громадської думки щодо кримінальної віктимізації та безпеки ситуації слід зробити такі висновки.

Найбільш поширеним методом збору соціологічної інформації є особисте інтерв'ю, відбір респондентів – ймовірнісна вибірка. Заслугує на увагу формування вибірки, репрезентативної як для країни в цілому, так і для столиці.

Запитання, що ставляться респондентам під час соціологічних опитувань, вирізняються значною різноманітністю. Вони фіксують як громадську думку, так і поведінку (фактичний досвід). Оцінки стану злочинності можуть стосуватися як теперішнього часу, так і минулого або майбутнього.

Запитання щодо кримінальної віктимізації включають перелік злочинів за різний часовий період перед опитуванням (рік, три роки або п'ять років). Респондент може висловлюватися щодо власного досвіду кримінальної віктимізації та досвіду членів своєї сім'ї.

У запитаннях щодо безпекової ситуації можна виокремити такі аспекти, як страх перед злочинністю, відчуття безпеки в різних місцях та ситуаціях; оцінка ризиків постраждати від певних видів злочинів, різноманітні проблеми, пов'язані зі злочинністю; дії, спрямовані на уникнення небезпеки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Руководство по разработке системы статистических данных в области уголовного правосудия ST/ESA/STAT/SER.F/89. Организация Объединенных Наций. Нью-Йорк, 2004 год. – 158 с.
2. Руководство по обследованию виктимизации // Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности. Европейская экономическая комиссия Организации Объединенных Наций / ECE/CES/4. – Женева, 2010. – 263 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.unodc.org/documents/data-and-analysis/statistics/crime/Manual_on_Victimization_surveys_Russian.pdf.
3. Бова А. Кримінальна віктимізація населення та рівень латентності злочинності / А. Бова // Сектор безпеки України та засоби масової комунікації : Pro Bono Publico. – К. : Женева ; Луганськ : Янтар, 2011. – С. 223–277.
4. Экономический и Социальный совет. ECE/CES/2006/4/Add.3 16 February 2006. – 12 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.unece.org/stats/documents/ece/ces/ge.14/2006/zip.1.r.pdf>.
5. Methodology of the European Crime and Safety Survey // EU ICS working paper series. – 16 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://wp.unil.ch/icvs/files/2012/11/WP_methodology.pdf.
6. The World Justice Project : General Population 2016 – Opinion Poll. – 21 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://worldjusticeproject.org/sites/default/files/media/gpp_questionnaire_2016_final.pdf.
7. Бова А.А. Факторы доверия населения к полиции / А.А. Бова // СОЦИОПРОСТИР: междисциплинарный электронный сборник научных работ по социологии и социальной работе. – 2016. – № 5. – С. 55–61.
8. Dijk J., L.Toornvliet G. Towards a Eurobarometer of public safety Key findings of the first survey on public safety among the residents of the European Union Institute of Criminology State University of Leiden, The Netherlands, November, 1996. – 15 p.
9. Living conditions in the European Union : Report / European Commission // Standard Eurobarometer 81 Spring 2014. – 45 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb81/eb81_vie_en.pdf.
10. Special Eurobarometer 273 “European Social Reality” : Report // European Commission, p. 196 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_273_en.pdf.

11. Results of Eurobarometer 58.0 (Autumn 2002) : Analysis of Public Attitudes to Insecurity, Fear of Crime and Crime Prevention. – 17 p. [Электронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_181_sum_en.pdf.

12. Young people and drugs : Report / Flash Eurobarometer 401 – TNS Political & Social. – 162 p. [Электронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/flash/fl_401_en.pdf.

13. Drugs and security : Public opinion regarding security and victimisation in the eu – contact with drugs related problems. Eurobarometer surveys n° 44.3 (1996) and 54.1 (2000) / Draft version European Commission Drugs Co-ordination Unit Directorate General for Justice and Home Affairs. – 17 p. [Электронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_145_100.pdf.

14. Public safety, exposure to drug-related problems and crime: public opinion survey : Report // The European Commission by EORG. – 16 January 2003. – 99 p. [Электронний ресурс]. – Режим доступу : <https://efus.eu/files/fileadmin/efus/pdf/eurobarometer.final11.doc>.

15. Food-related risks : Special Eurobarometer 354 // TNS Opinion & Social Avenue Herrmann Debroux, 40 1160 Brussels Belgium. – 168 p. [Электронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_354_en.pdf.

Отримано 13.01.2017